

Innsikt og fremsyn

av Elisabeth Tostrup

Elisabeth Tostrup
Arkitektthøgskolan, Oslo

Fra sitt ståsted i arkitektundervisningen reflekterer Elisabeth Tostrup over hvilken rolle intuisjon har i faget, om vår evne til romlig forståelse og til å bearbeide og utvikle romlige erfaringer. Intuisjon i arkitektarbeidet gjelder ikke kun den enkeltes umiddelbare følelser, men også å bevisstgjøre og omsette romlige inntrykk gjennom profesjonelt arbeid. Begrenser vi intuisjonens kraft til blindt føleri, eller lar vi den modne og styrke arkitekten på den arena der ulike krefter former livets betingelser?

NÅR VI DISKUTERER ARKITEKTUR – det være seg studentarbeider eller andre prosjekter – blir ofte begrunnelsen for hvorfor prosjektet er som det er gitt som «intuisjon». Så langt er vi tilfredse og positive fordi ordet «intuisjon» åpner for en verden av kvaliteter. Vi gleder oss over å kunne nærme oss ugripbare, uutsigelige, dype og sanne virkeligheter, alle sammenfattet i ett eneste grep. Mine forventninger til å se resultatet, det vil si arkitekturen, beveges av disse mulighetene. Og, noen ganger ser vi god arkitektur; sterk, varm og overbevisende arkitektur, – arkitektur som berører oss, behager oss, og får oss til å føle oss beriket og oppløftet. Intuitive krefter har utvilsomt vært medskapende. Men, oftest blir vi skuffet, og ordet «intuisjon» føles som et bedrag – en knebel – ikke bare på grunn av forventningene som var vakt, men fordi vi sitter igjen ute av stand til å kommunisere. Intuisjon betraktes som et personlig anliggende, noe som vi forventes å godta uten å stille spørsmål. Og om vi spør, blir diskusjonen

snart følelsesladet og defensiv hinsides håp om oppklaring. De irrasjonelle elementene splitrer de rasjonelle, og arkitektens personlige følelser blandes tilfeldig sammen med fagkunnskap av mer generell karakter. Intet kunne ha vært et bedre utgangspunkt for en meningsfull leksjon. Det vil si om vi bare hadde hatt begreper og metoder i fagkulturen som satte oss bedre i stand til å håndtere slike diskusjoner som så ofte stopper opp fordi vi har så lett for å gi etter for emosjonell fastlåsthet. «Intuisjon» som nøkkelord til arkitektur blir da en hindring for kritikk og læring.

Spørsmålet om «intuisjon» settes i relieff når man tenker på arkitekturens iboende politikk, dens politiske implikasjoner. Giancarlo De Carlo skriver om arkitektur og vold¹ og sier at arkitekter har en tendens til å underordne seg maktens behov og at de utvikler intuitive evner til å forutse disse behovenes karakter lenge før de er kommet til overflaten. Han nevner eksempler fra Europas historie og peker også på det kapitalis-

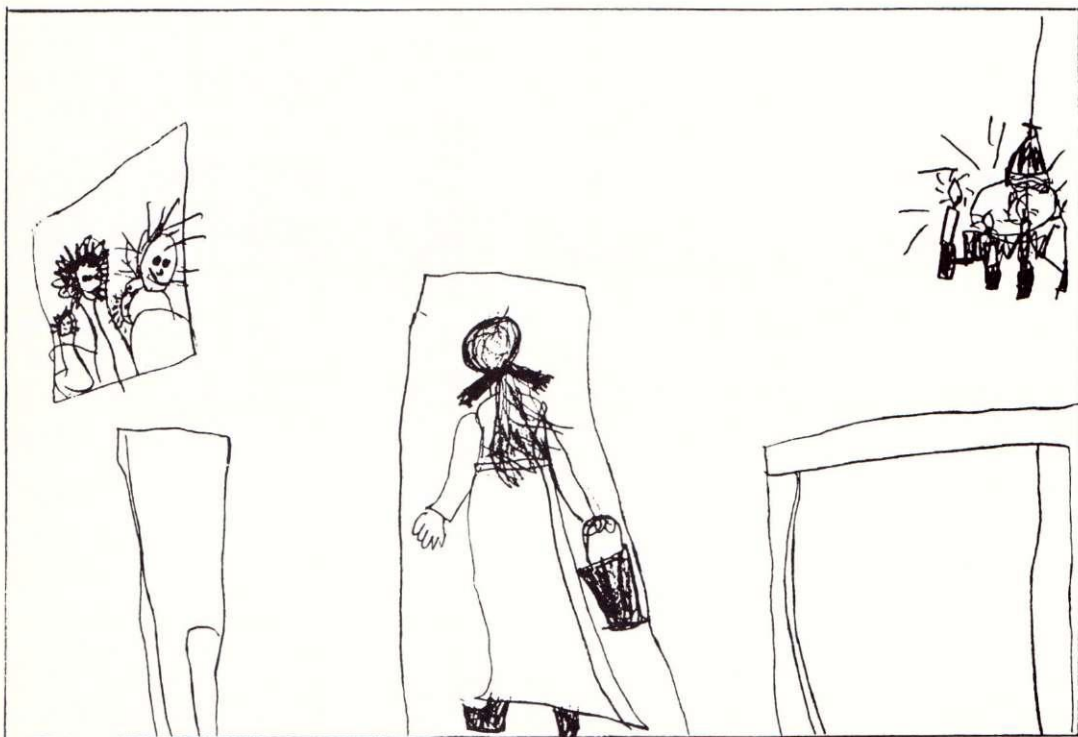
tiske forbrukssamfunnets makt. Denne lederartikkelen var tankevekkende. Hvorvidt arkitekturen former og betinger en livsform og i hvilken grad denne fremtidige livsformen blir forutsett og tolket av arkitektene, er for meg fortsatt et åpent spørsmål. Imidlertid ble jeg øyeblikkelig ansporet til å reflektere over arkitektenes bevissthet overfor de maktsystemene som vi tjener med vår forutseenhet. Og, siden denne forutseenheten først og fremst handler om intuisjon, så jeg for meg at begrepet intuisjon og dets rolle i faget kunne gi en mulig nøkkel til forståelse av problemet.

Fra intuitiv romopplevelse til å skape rom

Jeg tror at det som idag kalles «intuisjon» når det gjelder arkitektur dreier seg om det som min lærer, Arne Korsmo, kalte for «romopplevelse». Det som var vesentlig var å utvikle følsomheten, evnen til å «oppleve rommet». Det var – slik jeg husker det fra dengang – å ta inn og gripe de romlige karakteristika med åpne sanser. Det var

å oppleve dem både med kropp og tanke, i øyeblikket, og knytte dem sammen med hukommelsens tråder gjennom din samlede livsviten. «One looked not at but *through* experience, as if life in general were a window to interpret the world» slik Freya Stark uttrykker det så vakkert om en opplevelse av et sted i sydlige Tyrkia². «Romopplevelse» – det å oppleve rommet – er en aktiv menneskelig prosess som består i å være mottakelig, ta inn og bevisstgjøre rom, romlighet eller spatialitet.

Romlighetsstrukturen, det vil si forutsetningene for hvordan et menneske opplever rom, varierer fra individ til individ. En person kan dessuten oppleve rom på svært forskjellige måter, under normale og unormale forhold, ifølge fenomenologisk psykiatri slik den er beskrevet av Henri F. Ellenberger⁴. Han beskriver de viktigste modalitetene av romlig erfaring: den vanligste «oriented space» der referansesentret er menneskets kropp som selv er mobil, og «attuned space» som er den romlige opplevelse som er bestemt av ens emosjonelle leie. Videre skisserer

«Fra hemsens så barna at hun gikk ut for å hente sne» (Marius Tostrup Lyngar 6 år).³

han disse modalitetenes komponenter som blant annet omfatter grenser og begrensninger, høyre og venstre avstand, retning, vertikalaksen og symmetri og assymetri. Ens tidligere erfaringer, individuelle adferdsmønstre og stemningsleier preger den måten en person – arkitekter og alle andre personer – opplever rom og romlige forhold på. Selv om man tar disse variasjonsmønstrene i betraktning, skulle det være mulig å skissere noen grunnprinsipper med tanke på arkitektur, noen prinsipper hvis semantiske innhold kunne deles i det minste innenfor en kulturell sammenheng.

Idag blir «intuisjon» brukt om ganske grunne reaksjoner: inntrykk som passerer kvikt forbi, visuelle assosiasjoner fremkalt av bilder, prosjekter eller utsnitt av prosjekter vist i magasiner eller med lysbilder. De er oftere preget av å se på, «looking at», enn se gjennom, «looking through». Selv retorikken som hører med ser ut til å følge motenes overflatestrømninger og tømmer budskapet ytterligere for innhold. Et slikt moteord kan etterhvert «intuisjon» fortone seg som. Intuitiv fatteevne byr på et fantastisk middel til å utforske romlige forhold og til å utvikle denne evnen til et rikt og presist redskap for å forme menneskelige omgivelser. Denne muligheten til å aktivisere alle arkitekturrelevante elementer i en dyp intuitiv respirasjonsprosess, stopper opp på overflaten og lider av åndenød.

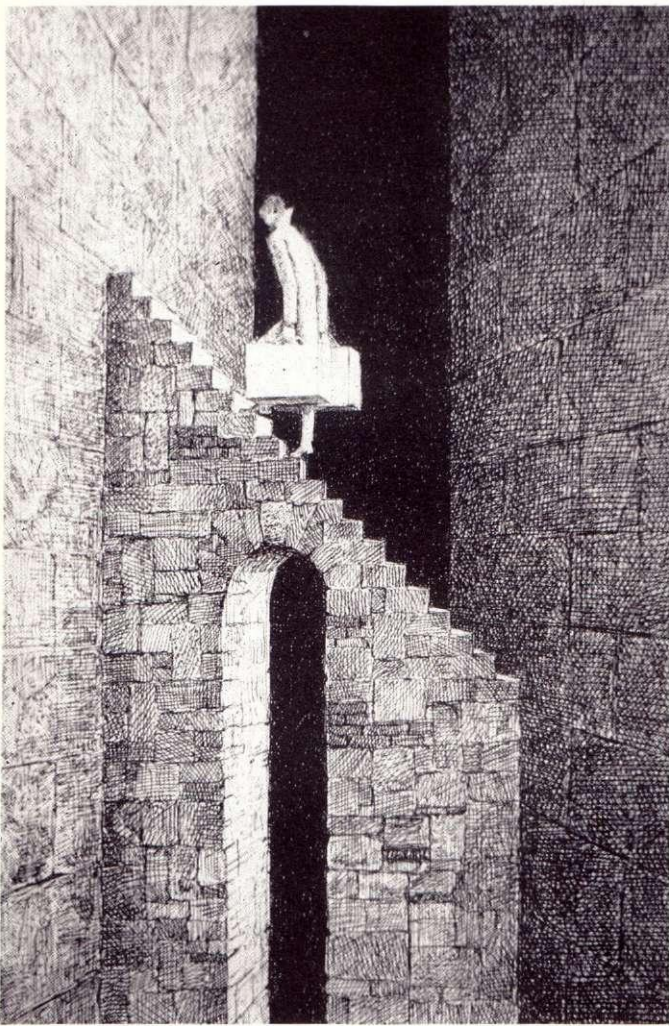
Å utvikle intuisjonens potensiale

Jeg tenker på to forhold som kan styrke de intuitive ressursene innenfor arkitekturarbeidet. For det første bør det legges større vekt på romsansen eller «romopplevelsen». Ikke bare må mottageligheten og observasjonsevnen utvikles, men spesielt tenker jeg på den indre sensitivitet og de reflektive prosesser som omfatter det å forbinde observasjonene med ens egne romlige erfaringer og romlighetsstruktur. Ved å søke større bevissthet om disse gjensidige forholdene og ved å innlemme dem i sin faglige praksis, tror jeg at den enkelte arkitekt også kan utvikle en innlevelsessevne av generell verdi for det felles

menneskelige mangfold. Det løpende samspill mellom sansenes kunnskap og bevissthetens viten videreutvikler intuisjonsevnen. Intuisjonens romlige kunnskap kan derved bli tilgjengelig og i stand til å artikuleres og formidles bedre.

Den andre måten å styrke intuisjonens gyldighet innen arkitektur har å gjøre med arkitektens uttrykksmidler og produkter, det vil si prosjekteringsprosessen, «prosjekterings vokabularet» og virkeliggjørelsen av disse i arkitekturen. Dette er avgjørende fordi det er gjennom prosjektene at det intuitive fremsynet konkretiseres og nye romlige virkeligheter formes. Som når det gjelder opplevelsen av allerede eksisterende rom, kan følsomheten overfor de romlige realiteter som følger av tegninger og prosjekter bli større. Studenter blir undervist i arkitektur og utvikler sitt formspråk under innflytelse av tidens fremherskende idealer. Ikke sjelden blir man slått av at det må være en kløft mellom det de tegner og det de virkelig ville ønske om de hadde vært mer bevisste den intuitive kunnskap om rom som de selv har tilegnet seg gjennom tidligere erfaringer, fra før de ble innlemmet i profesjonens lukkede spillerom.

Igen ser det ut til at intuisjonen blir oppfattet som et ytre fenomen: vi skisserer, tegner og forandrer formene med kjapp strek ettersom øynene våre er trenet i å skjeldne figurative forhold. Mindre vekt blir lagt på de dypere implikasjoner. Det gjelder ikke bare å kunne kjenne forholdet mellom tegninger og virkelige rom, men også forholdet mellom de tegnede rom og grunnleggende former for menneskelig spatalitet. Enhver arkitekt som forsøker å utvide og forbinde de ulike plan av sin totale romlige kunnskap – den intuitive såvel som den bevisste – vil kunne styrke sin evne til å transformere vesentlige deler av denne kunnskapen inn i fremtidig arkitektur. Jeg tror at intuisjonens potensiale kan vokse i en slik prosess og bli mere helhetlig sammengripende og presis. Slik kan dette bidra til å utvikle en klarere forståelse av – en *innsikt* i – hva arkitektur innerst inne dreier seg om.

Intuisjon i arkitektur – konstruktiv, eller?

Mens verden forandrer seg raskt forblir folks romlighetsstruktur i hovedtrekk den samme. De Carlo snakket om vold som var forutsagt gjennom arkitektur. I vår hverdagsverden opplever vi alle at samfunnet har blitt mere fiendtlig. Inntil nylig kunne folk i helt sentrale bydeler i Oslo la hovedinngangsdørene til gaten stå ulåste mens de var hjemme om dagen. Barn kunne gå ut og inn uten å måtte bry seg eller voksne med tunge låser. Folk følte at de hadde et eiendomsforhold til området rett utenfor døren og huset. Nå er alle dører sikret. Beretninger fra mange steder forteller det samme: boligområder forsvares med stålgjerder,

utallige låser, videosystemer og Doberman Pincher hunder. For å komme inn i bygninger må du ofte vite den hemmelige koden til den du skal besøke. En sosiologisk angrepsvinkel til problemet ville være å etablere en eller annen uformell kontroll ved å sørge for at folk var tilstede, i nærheten, og ved å anordne tilstrekkelig visuell kontakt ved strategiske steder.

Hvordan har arkitekter forholdt seg til denne sosiale fiendligheten som kunne ha vært forutsett? Mange prosjekter domineres av solide murer – lange, høye ugjennomtrengelige murer som skiller bygningene og deres indre fra nabolaget og verden utenfor. Mange rom er tegnet med mikrosmå eller helt uten vinduer som kunne muliggjort det minste gløtt av kontakt med livet utenfor. Så er det mange prosjekterte bygninger som fremtrer forbausende ubeskyttet, som om problemet er fullstendig neglisjert. Og igjen er det en rekke prosjekter som med sin estetikk uttrykker en klar avstandtagen og avvisning av stedet. Dette kan være

på en sterkt dynamisk måte, eller bare kjedelig og intetsigende.

Kunst – som maleri, litteratur og teater – er konstruktiv når den med intuitiv forutseenhet og sin kunststarts uttrykksmidler, helper oss til å se livets kval og grusomhetene i verden. Arkitektur er *ikke* konstruktiv når den ensidig avbilder slike forutsette visjoner som forstenede redsler og grusomheter materialisert i full målestokk. Dette er intuisjon på villspor, og dens arkitektur er en tjener for arrogansen og fremmedgjøringen som følger med tidens maktsystemer. Hvor innfiltrete og usynlige disse enn måtte være, kan slike arkitektoniske bidrag ikke bli annet enn frenetiske variasjoner av den samme splittede verden.

Arkitektur for livets evige foranderlighet

Jeg har et fotografi av to små barn – en liten pike og en gutt – som leker, de sklir på magen på de slitte, fløyelsglatte trappevangene av sten til et av keiserpalassene i Beijing. Foreldrene og mange andre mennesker satt omkring på soklene til bygningene og nøt atmosfæren på stedet. Den Forbudte By som jeg møtte i 1975 var så herlig at jeg ikke er i stand til å tenke om det kunne ha vært slik dersom jeg hadde vært et tidligere offer for den keiserlige undertrykkelse. Dette er arkitektur som er bygget for *makt* – for en sivilisasjons mest konsentrerte, øverste makt og dets hierarki. Likevel har Den Forbudte By – slik jeg ser det – uendelig fine og grunnleggende arkitektoniske kvaliteter; grunnleggende på den måten at selv om man trakk fra de mest luksuriøse ornamentasjoner og foreldete konstruktive spissfindigheter, ville det bestå en struktur av utsøkt kvalitet.

Arkitekturen er storslått, og den er en verden av intimitet; det er oversiktlig, storlinjet orden og det er blomstrende irregularitet. Den er tung og solid slik bakkeplanet og plataene er artikulert, og den er lett og spenstig i overdekningene. Formenes målestokk er grandios, samtidig liten og delikat. Arkitekturen er røff, og den er forfinet. Den er lukket og skjermet med lange tette vegger, og den er vennlig, åpen med lette paviljonger. Den er full av livlige farger, men har et enhetlig fargepreg. Der er natur og kultur. Slik kan listen over komplementære motsatser som arkitekturen er komponert av fortsettes.

Den Forbudte By består av port etter port, av sekvenser av haller, gårdhaver og porter: Kampåndens port, den Jordiske Ros port, den Himmelske Renhets port⁵ og så videre. Alt er ordnet bortetter jordens horisontale overflate og avstemt med høydeforskjeller i stigende vertikaltitet til det tredelt terrasserte podiet i sentrum der de tre store Harmoni-audienshallene står (Den Øverste Harmonis hall, den Fullstendige Harmonis hall og hallen for Bevaring av Harmoni). Til dem som måtte synes at dette er et antiklimaks fordi de hadde ventet større og enda mere imponerende bygninger ved veiens høydepunkt, vil jeg antyde den idé at *livet selv* – forestillingene om døden og himmelen innbefattet – ble sett på som større enn keiseren, han som var «himmelens sønn». Derfor er arkitekturen i Den Forbudte By en påminnelse om livets forunderlige mangfold. Den forener varig bestandighet med forgjengelighet og forandring, og er således en kontrast til arkitekturen til den typen maktutøvere, slik som Nazi- eller Fascist-herskere, som «forstener» sin frykt i livløse og livsfiendlige monumenter.

Den innsikten i rom og romlighet som kan utvikles gjennom arkitekturs kunst gir oss en forståelse av arkitektur og makt. Intuisjonens skapende kraft kan ruste arkitektene til å møte de politiske kreftenes spill med arkitektur som er i livets tjeneste. Det er ikke en oppgave for oss som underviser fremtidige arkitekter å påtvinge dem politiske syn. Men, vi ville svikte vårt ansvar om vi unnlot å forsøke å identifisere og belyse sammenhengen mellom arkitektur og livets motstridende krefter.

Noter

1. Giancarlo De Carlo: "Violence and architecture", *Spazio e Società* 56, Milano, 1991.
2. Freya Stark: *Alexander's path*, London, 1991 (1958).
3. A propos Aldo van Eyck: "... a door is, something that frames your coming and going, for it is a vital experience not only for those that do so but also for those encountered or left behind" *CIAM '59 in Otterloo*, 1961.
4. Henri F. Ellenberger: "A Clinical Introduction to Psychiatric Phenomenology and Existential Analysis", *Existence*, New York, 1958.
5. Yu Zhuoyun: *Palaces of the Forbidden City*, London og New York, 1984 (forf:s overs.).

Denna artikel har granskats vetenskapligt av minst två av de lektörer som anges på sidan 132.

Elisabeth Tostrup er førsteamanuensis ved Arkitekt-
høgskolen i Oslo der hun underviser i byggprosjekte-
ring. Hun arbeider nå med en doktorgrad om arkitekt-
enes verdisystemer slik de uttrykkes i arkitektkon-
kurransene.